MGR LIC. ALICJA CZERNIA

Sąd Diecezjalny w Tarnowie

Notariusz w procesach Sądu Diecezjalnego w Tarnowie w latach 1945–1983

Sąd kościelny w swoim działaniu zawsze potrzebował urzędu notariusza. Przepisy określające sposób jego działania i zakres zadań ulegały pewnym zmianom, jednak sam urząd istniał niezmiennie. Niezmiennie też notariusz pełnił swe podstawowe zadania, jakimi były uwierzytelnianie dokumentów i piecza nad aktami procesu.

W niniejszym opracowaniu mam zamiar zająć się urzędem notariusza w Sądzie Diecezjalnym w Tarnowie w latach 1945–1983. Podstawowymi regulacjami prawnymi dla tego okresu są Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku¹ i Instrukcja Świętej Kongregacji do spraw Dyscypliny Sakramentów *Provida Mater Ecclesia* z 1936 roku, dotycząca procesu o nieważność małżeństwa². Ponadto nowe rozwiązania zostały wprowadzone w późniejszym okresie przez motu proprio papieża Pawła VI – *Causas matrimoniales* z 1971 roku³.

Wymienione akty prawne stanowiły podstawę funkcjonowania notariatu, były podwaliną praktyki, która z niewielkimi zmianami przetrwała do dziś. Niniejsze przedłożenie będzie opierało się na wyżej przywołanych aktach prawnych i w pewnym stopniu na księgach procesowych

¹ Por. *Codex Iuris Canonici*, Pii X P.M. iussu digestus, Benedicti P. xv auctoritate promulgatus, „Acta Apostolicae Sedis” [dalej: AAS] 9 (1917) pars II, s. 1–593 [dalej: KPK].

² Por. Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum Provida Mater Ecclesia*, AAS 28 (1936), s. 313–372 [dalej: PME].

³ Por. motu proprio *Causas matrimoniales*, AAS 63 (1971), s. 441–446 [dalej: CM] – ogłoszone przez papieża Pawła VI.

Sądu Diecezjalnego w Tarnowie. Z pewnością więcej informacji o praktycznej stronie działania notariusza można byłoby uzyskać, analizując akta procesowe, ale to zadanie wymagałoby dogłębnych studiów. Sąd zamierzone ograniczenie na potrzeby tego artykułu, podobnie jak ograniczenie do zagadnień dotyczących trybunału pierwszej instancji, mimo iż Sąd Diecezjalny w Tarnowie pełnił wielokrotnie w interesującym nas okresie funkcję trybunału trzeciej instancji.

Poszczególne zagadnienia przedstawię w 3 punktach. W pierwszym zajmę się zasadami powoływania notariusza, stawianymi mu wymaganiami i sumarycznym ujęciem zadań. W drugim omówię jego zadania odnoszące się do poszczególnych etapów procesu. W trzecim pokrótce przedstawię sylwetki ludzi, którzy pełnili urząd notariusza w Sądzie Diecezjalnym w Tarnowie.

1. Powoływanie notariusza, stawiane mu wymogi i jego podstawowe zadania w sądzie diecezjalnym

Sposób powołania notariusza sądowego określał kan. 373 KPK 1917. Notariusz powoływany był przez biskupa diecezjalnego. Mógł być mianowany spośród notariuszy ustanowionych na stałe przy kanclerzu kurii, nawet do konkretnego procesu, lub powołany specjalnie do spraw sądowych⁴. Ponieważ kanclerz kurii na mocy swego urzędu był notariuszem, mógł osobiście pełnić funkcję notariusza sądu w małych diecezjach, gdzie było niewiele spraw sądowych⁵. W diecezji tarnowskiej w latach 1945–1947, jak wynika ze schematyzmów, urząd sekretarza sądu pełnił notariusz kurii. Od 1948 roku te dwa urzędy zostały rozdzielone. Niestety, nie ma możliwości ustalenia tego faktu na podstawie ksiąg procesowych sądu, gdyż brak w nich zapisów o notariuszach uczestniczących w procesie. Dopiero od 1953 roku nazwisko notariusza (sekretarza) wpisywane było do ksiąg wraz z nazwiskami sędziów i obrońcy wężła małżeńskiego.

Notariusz sądowy powinien mieć takie same cechy jak kanclerz. Miał być kapłanem⁶, który posiadał wymagane przymioty, takie jak zdrowy

⁴ Por. KPK, kan. 373 § 2.

⁵ Por. S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, t. 2, *Proces małżeński*, Olsztyn 1960, s. 110; KPK, kan. 372 § 3.

⁶ Por. KPK, kan. 372 § 1.

rozsądek, wiedza teologiczna i biegłość w prawie kanonicznym⁷. Jednakże w braku osób duchownych kan. 373 § 3 KPK 1917 zezwalał na powołanie na to stanowisko osoby świeckiej, z wyłączeniem spraw kryminalnych, w których notariuszem mógł być jedynie kapłan.

W literaturze tamtego czasu pojawiało się stanowisko, iż osoba świecka powinna być powoływana „wyjątkowo i tylko do poszczegółnej sprawy”⁸. Kwestia ta musiała wywoływać spore wątpliwości, zwłaszcza jeśli chodzi o rozumienie terminu „osoba świecka”, skoro wyraźny zapis znalazł się w motu proprio *Causas matrimoniales* z 1971 roku. Mianowicie artykuł VI stanowił „munus autem natarii sive viri sive mulieris suscipere possunt”⁹. W komentarzu czytamy, iż na podstawie tego artykułu także kobiety zostały dopuszczone do wykonywania czynności notarialnych, stąd mogły być legalnie ustanawiane w kancelariach sądów. Była to nowość o wielkiej doniosłości prawnej, ułatwiająca organizowanie sądów, szczególnie na terenach misyjnych¹⁰. Mimo pojawienia się takiego uregulowania w sądzie tarnowskim urząd notariusza w omawianym okresie pełniły wyłącznie osoby duchowne.

Notariusz musiał uczestniczyć w każdym procesie. Jego udział nadawał aktom sporządzonym przez niego lub w jego obecności i przez niego podpisanym charakter publicznego dokumentu¹¹. Do pełnienia tej funkcji sędzia powoływał jednego z notariuszy ustanowionych na stałe przez biskupa, o ile biskup sam nie wyznaczył notariusza do konkretnego procesu¹². Tę samą dyspozycję powtórzyła instrukcja *Provida Mater Ecclesia* w art. 17. Ponadto w art. 19 PME prawodawca ustalił możliwość powołania przez biskupa, na początku procesu lub w jego trakcie, zastępcy notariusza, który mógł podjąć działanie w przypadku przeszkody notariusza pierwotnie ustanowionego¹³. Tu pojawiała się propozycja mianowania więcej niż jednego notariusza stałego, zwłaszcza w sądach, do których wpływało

⁷ Por. F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, wyd. 3, Opole 1957, s. 553.

⁸ Por. S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, dz. cyt., s. 110.

⁹ CM, art. VI.

¹⁰ Por. C. Lefebvre, *Il motu proprio „Causas matrimoniales”*, Torino 1972, s. 42–43.

¹¹ Por. KPK, kan. 1585 § 1; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, wyd. 3, Opole 1958, s. 30.

¹² Por. KPK, kan. 1585 § 2.

¹³ Por. PME, art. 19 § 1; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 197.

wiele spraw¹⁴. Ponadto przewodniczący trybunału mógł ustanowić pomocnika notariusza w celu spisywania akt, robienia odpisów i sprawdzania dokumentów¹⁵.

Mianowanie przez biskupa miało ten skutek, iż notariusz mógł ważne sprawować swój urząd na terenie podlegającym temu biskupowi, w sprawach, do których został powołany¹⁶. Mógł też być odwołany lub zawieszony w sprawowaniu funkcji przez tego, kto go powołał, przez jego następcę lub przełożonego¹⁷.

Notariusz sądowy powinien być cieszyć się nienaruszoną sławą i być poza wszelkim podejrzeniem¹⁸. Dodatkowe wymagania zostały wprowadzone względem osób świeckich, czy to kobiet, czy mężczyzn, w motu proprio *Causas matrimoniales*. Osoby te miały wyróżniać się wyznawaną wiarą katolicką i prezentowaną moralnością, a ponadto posiadać wiedzę z zakresu prawa kanonicznego¹⁹. Chodziło o ułatwienie tworzenia sądów i zniwelowanie opóźnień w działaniu już istniejących²⁰.

Notariusz zobowiązany był, tak jak pozostali urzędnicy sądowi, do zachowania tajemnicy, bezwzględnej w sprawach karnych. W sprawach cywilnych tajemnica obowiązywała, gdy z wyjawienia jakiegoś aktu mogła wyniknąć szkoda dla stron²¹. Było więc oczywiste, iż w sprawach małżeńskich, ze względu na ich delikatną materię, konieczne było bezwzględne i całkowite zachowanie tajemnicy. Z tej oto racji notariusz, jak wszyscy urzędnicy sądu, winien był złożyć przysięgę wobec tego, kto go powołał (ordynariusza lub sędziego), albo wobec wyznaczonego duchownego²². Jeśli notariusz ustanowiony był na stałe, składał przysięgę raz, przed rozpoczęciem urzędowania. Jeśli natomiast

¹⁴ Por. S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, dz. cyt., s. 110.

¹⁵ Por. PME, art. 19 § 3; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 198.

¹⁶ Por. KPK, kan. 374 § 2.

¹⁷ Por. KPK, kan. 373 § 5; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 1, s. 534; S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, dz. cyt., s. 111.

¹⁸ Por. KPK, kan. 373 § 4.

¹⁹ Por. CM, art. VII.

²⁰ Por. C. Lefebvre, *Il motu proprio...*, dz. cyt., s. 43–44.

²¹ Por. KPK, kan. 1623 § 1.

²² Por. KPK, kan. 1621 § 1; PME, art. 20; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 43.

powołany był do poszczególnego aktu, składał przysięgę każdorazowo przed podjęciem funkcji²³.

Ponadto notariuszowi, jak i innym urzędnikom sądu, nie wolno było przyjmować jakichkolwiek podarków ze względu na wykonywane czynności²⁴.

Katalog zadań notariusza zawarty był w kan. 73 instrukcji *Provida Mater Ecclesia* i obejmował:

1. wierne i staranne spisywanie oświadczeń;
2. pilne zbieranie i czujne przechowywanie akt;
3. dbanie, aby dokumenty, zwłaszcza tajne, nie dostały się w obce ręce;
4. uwierzytelnianie dokumentów i podpisywanie akt wspólnie z przewodniczącym;
5. prowadzenie ksiąg procesów, czyli protokołu;
6. kompletowanie dokumentów;
7. uczestniczenie podczas składania przysięgi;
8. podpisywanie wezwań i oznaczanie ich doręczenia;
9. uczestniczenie w całym przewodzie sądowym i dyskusji sprawy;
10. poświadczanie zgodności odpisów z oryginałem;
11. troszczenie się o wykonywanie dekretów, reskryptów i zarządzeń;
12. podawanie wyroków do wiadomości stron;
13. podpisywanie wyroków i uwierzytelnianie ich odpisów²⁵.

2. Zadania notariusza odnoszące się do poszczególnych etapów procesu

Proces sądowy rozpoczynał się od złożenia skargi, w której strona powodowa przedstawiała swoje zastrzeżenia odnośnie do małżeństwa. Skarga miała być zredagowana na piśmie²⁶. Jeśli jednak strona powodowa nie umiała pisać lub z innej istotnej przyczyny nie mogła złożyć pisemnej skargi, zgłaszała swoje żądanie ustnie. Zadaniem notariusza było spisanie, na polecenie oficjała, przedstawionych zarzutów i potwierdzenie

²³ Por. KPK, kan. 1621 § 1; PME, art. 20; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 43–44.

²⁴ Por. KPK, kan. 1624.

²⁵ Por. PME, art. 73; S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, dz. cyt., s. 110–111.

²⁶ Por. KPK, kan. 1706; PME, art. 55.

autentyczności znaków, np. znaków krzyża postawionych przez stronę zamiast podpisu²⁷. Spisaną skargę należało odczytać stronie celem zatwierdzenia.

Podobna sytuacja zachodziła w sytuacji ustanowienia pełnomocnika przez mocodawcę nieumiejącego pisać. Informacja o tym fakcie była umieszczana na dokumencie, a notariusz potwierdzał autentyczność postawionych znaków²⁸. Kodeks dopuszczał także inne formy poświadczenia autentyczności, takie jak podpis proboszcza bądź notariusza kurii lub podpisy 2 świadków.

Złożoną skargę notariusz opatrywał notatką określającą nazwę sądu, datę wpłynięcia skargi i liczbę załączników, po czym wciągał ją do odpowiedniego repertorium, czyli rejestru spraw wpływających, nadając kolejny numer. Skargę przedkładał niezwłocznie oficjałowi sądu dla nadania sprawie dalszego biegu²⁹. Po zbadaniu skargi oficjał wyznaczał trybunał kolegialny dla jej rozpatrzenia, w którego skład wchodził także notariusz.

Pierwszą czynnością po przyjęciu skargi wymaganą do ważności procesu było wezwanie stron w celu zawiązania sporu. Stronie pozwanej z wezwaniem można było doręczyć skargę powodową. O wezwaniu należało powiadomić obrońcę węgła i promotora sprawiedliwości, o ile brał udział w procesie³⁰. Jeśli strony samoistnie zgłosiły się do sądu, nie było potrzeby sporządzenia formalnego wezwania, lecz notariusz umieszczał informację o tym fakcie w aktach sprawy³¹.

Wezwanie do zawiązania sporu, tak jak inne wezwania i czynności w procesie³², miało być pisemne i powinno zawierać: imię i nazwisko powoda i pozwanego, oznaczenie wzywającego sądu, nakaz stawienia się przed sądem w oznaczonych dniu, godzinie i miejscu (należało podać miejscowość, ulicę, numer budynku, pokój itp.), przyczynę wezwania

²⁷ Por. KPK, kan. 1707 § 1, § 3; PME, art. 56; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 77, 215.

²⁸ Por. KPK, kan. 1659.

²⁹ Por. F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 216–217.

³⁰ Por. KPK, kan. 1712; PME, art. 74; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 79, 220.

³¹ Por. KPK, kan. 1711; PME, art. 74; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 79, 220.

³² Por. KPK, kan. 1724; F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 82.

wyrażoną przynajmniej w ogólnych słowach, podpisy sędziego lub jego audytora i notariusza oraz pieczęć sądu³³. Data wystawienia wezwania nie była wprowadzie nakazana, ale w praktyce wskazana. Wezwanie należało sporządzić w 2 egzemplarzach. Pierwszy był doręczany wzywanemu, drugi zachowywany w aktach wraz z dowodem prawidłowego doręczenia³⁴. Uchybienie tym przepisom powodowało nieważność wezwania i akt procesu³⁵.

Jeśli strony stawiały się na wezwanie i przedstawiły swoje stanowiska wobec sędziego, następowało zawiązanie sporu. Notariusz miał za zadanie zamieścić w aktach żądanie powoda i sprzeciw pozwanego, aby w ten sposób stało się wiadome, o co toczy się spór i jakie są jego granice³⁶. W sprawach o nieważność małżeństwa zawiązanie sporu odbywało się analogicznie³⁷. Ustalano, z jakiego tytułu prawnego można było uznać małżeństwo za nieważne, czy był to jeden czy też więcej tytułów. Notariusz zapisywał dokładnie formułę sporu ustaloną przez przewodniczącego trybunału (jeśli strony nie były zgodne co do przedmiotu sporu, ustalana była ona przez kolegium). Jeśli zawiązanie sporu odbyło się pod nieobecność stron, należało ustaloną formułę podać im do wiadomości³⁸.

Kolejnym etapem procesu, w którym istotne zadanie spełniał notariusz, było postępowanie dowodowe, czyli przesłuchania zarówno stron, jak też świadków i biegłych. Przed rozpoczęciem przesłuchania zeznający (z wyłączeniem osoby oskarżonej w sprawach karnych) zobowiązany był złożyć przysięgę, że będzie mówił prawdę³⁹. Następnie składał podpis na rocie przysięgi, podpisywanej również przez sędziego i notariusza⁴⁰. Notariusz uczestniczył także w potwierdzeniu tożsamości strony czy świadka, które należało przeprowadzić przed rozpoczęciem zadawania pytań⁴¹. Należało żądać dokumentu tożsamości ze zdjęciem, a jeśli nie

³³ Por. KPK, kan. 1715; PME, art. 76.

³⁴ Por. KPK, kan. 1716.

³⁵ Por. KPK, kan. 1723; PME, art. 84; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 80, 220.

³⁶ Por. KPK, kan. 1727; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 83.

³⁷ Por. PME, art. 88; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 222.

³⁸ Por. PME, art. 92; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 222–223.

³⁹ Por. KPK, kan. 1744; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 89.

⁴⁰ Por. PME, art. 96; KPK, kan. 1743.

⁴¹ Por. PME, art. 97.

było to możliwe, tożsamość mogła być potwierdzona przez zaświadczenie proboszcza lub 2 świadków, chyba że osoba była dobrze znana sędziemu, obrońcy wężła lub notariuszowi⁴². Podczas przesłuchania pytania zadawał instruktor, a notariusz wiernie spisywał odpowiedzi, uwzględniając pytania zadawane *ex officio*⁴³. Odpowiedzi miały być udzielane na każde zadane pytanie oraz zapisywane w pierwszej osobie liczby pojedynczej⁴⁴. Notariusz powinien był unikać zbyt rozwlekłego lub zbyt krótkiego czy jednowyrazowego zapisywania odpowiedzi. Jeśli zachodziła taka potrzeba, miał przytoczyć wypowiedź dosłownie⁴⁵. Protokół odczytywał przesłuchiwaną osobę, tak aby mogła uzupełnić lub sprostować zeznania⁴⁶. Jeśli zeznający oświadczył, że nie ma nic do dodania, uzupełnienia czy poprawienia, składał ponownie przysięgę, że zachowa milczenie o tym, co zeznał. Następnie pod protokołem zeznań były składane podpisy, najpierw osoby przesłuchiwanej, potem obrońcy wężła, promotora sprawiedliwości, jeśli uczestniczył w procesie, instruktora i notariusza⁴⁷.

Jeśli w procesie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności płciowej oraz w sprawie o niedopełnienie małżeństwa przesłuchiwana była kobieta, pytania miał stawiać lekarz wyznaczony przez ordynariusza, w obecności sędziego instruktora i notariusza⁴⁸.

Przesłuchanie powinno było odbywać się w siedzibie sądu. Jeśli jednak z istotnych przyczyn (np. wielkich kosztów dojazdu, stanu zdrowia) potrzebne było odebranie zeznań w miejscu zamieszkania, instruktor procesu mógł albo zrobić to osobiście, albo delegować w tym celu np. proboszcza parafii. Sędziemu delegowanemu towarzyszyli obrońca wężła i notariusz powołani przez biskupa, a w razie konieczności mógł on sam dobrać sobie odpowiednie osoby do pełnienia tych funkcji⁴⁹.

⁴² Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 228.

⁴³ Por. PME, art. 101, 103; KPK, kan. 1742, 1779.

⁴⁴ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 232.

⁴⁵ Por. KPK, kan. 1779; PME, art. 109; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 104, 240.

⁴⁶ Por. KPK, kan. 1780 § 1; PME, art. 104 § 1; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 104, 232.

⁴⁷ Por. KPK, kan. 1780 § 2; PME, art. 104; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 104, 232.

⁴⁸ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 88, 234.

⁴⁹ Por. KPK, kan. 1170; PME, art. 98; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 89, 102, 229–230.

W przypadku gdy dla dobra procesu konieczne było przeprowadzenie oględzin, notariusz w nich uczestniczył, zapisując w aktach datę i godzinę ich wykonania, kto brał w nich udział, co powiedziano i zaobserwowano, co zarządził sędzia. Sędzia i notariusz podpisywali protokół oględzin⁵⁰. Obok zeznań stron i świadków do procesu mogły być dołączone dokumenty w oryginale lub w uwierzytelnionym odpisie⁵¹. Odpis musiał być sporządzony ręcznie, opatrzone podpisem upoważnionego urzędnika lub notariusza kościelnego i pieczęcią⁵². Dokumenty były składane w kancelarii sądu i pozostawały pod opieką notariusza⁵³.

Po zgromadzeniu materiału dowodowego aktu winni byli kolejno przeglądać obrońca wężła, instruktor i przewodniczący. Następnie podejmowali decyzję o ich opublikowaniu, czyli udostępnieniu do wglądu stronom procesu. Publikacji dokonywał dekretem przewodniczący trybunału. Wyznaczał stronom, ich adwokatom i obrońcy wężła czas (zwykle 2 tygodnie) na przedłożenie dokumentów lub nowych dowodów⁵⁴. Czuwanie nad aktami należało do zadań notariusza⁵⁵.

Po upływie terminu wyznaczonego na zapoznanie się z aktami przewodniczący zarządzał zamknięcie postępowania dowodowego⁵⁶ i przeprowadzenie pisemnej dyskusji sprawy, czyli określał czas na przedłożenie głosów obrończych przez strony lub ich adwokatów oraz przez promotora sprawiedliwości, jeśli brał udział w procesie⁵⁷. Wyznaczał czas na zapoznanie się z głosami obrończymi i sporządzenie uwag przez obrońcę wężła, na które stronom, a potem obrońcy wężła przysługiwało prawo repliki⁵⁸. Przewodniczący mógł także, na wniosek obrońcy wężła lub strony, zarządzić ustną dyskusję sprawy. Wówczas konieczna była obecność notariusza, który na polecenie przewodniczącego albo na żądanie strony

⁵⁰ Por. KPK, kan. 1811; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 111.

⁵¹ Por. KPK, kan. 1819; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 114.

⁵² Por. PME, art. 159; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 248.

⁵³ Por. PME, art. 161; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 249.

⁵⁴ Por. KPK, kan. 1585; PME, art. 175; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 129, 251.

⁵⁵ Por. PME, art. 73, 161.

⁵⁶ Por. KPK, kan. 1860; PME, art. 176–177.

⁵⁷ Por. KPK, kan. 1862 § 1; PME, art. 179 § 1; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 130, 253.

⁵⁸ Por. KPK, kan. 1865; PME, art. 180 § 1; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 130–131, 253–254.

lub obrońcy wężła za zgodą przewodniczącego zapisywał ważniejsze elementy dyskusji⁵⁹.

Po zakończeniu dyskusji sprawy wydawany był wyrok, który zawierał rozstrzygnięcie sprawy. Jeśli chodzi o jego formę, miał wymieniać obok imion i nazwisk sędziów oraz promotora sprawiedliwości i obrońcy wężła także nazwisko notariusza. Miał być podpisany przez sędziów i notariusza⁶⁰. Sentencję wyroku notariusz mógł ustnie podać do wiadomości stronom i na żądanie dać im odpis, chyba że kolegium sądzące postanowiło trzymać rozstrzygnięcie w tajemnicy do sporządzenia wyroku. Zawiadomienie takie nie miało wpływu na bieg terminu do apelacji⁶¹.

Prawidłowo sporządzony wyrok był niezwłocznie ogłaszany stronom⁶². Ogłoszenie odbywało się w trojaki sposób i w każdym z nich notariusz odgrywał istotną rolę:

1. Ogłoszenie wyroku przez odczytanie go w sali sądowej: notariusz musiał zadbać o prawidłowe wezwanie stron, aby w oznaczonych dniu i godzinie stawiły się one w sądzie celem wysłuchania wyroku, i o dokonanie w aktach sprawy wzmianki o formie ogłoszenia wyroku. Termin do złożenia apelacji zaczynał biec od chwili odczytania, toteż gdy któraś ze stron od razu zgłosiła apelację, zadaniem notariusza było niezwłoczne jej zredagowanie na piśmie.

2. Ogłoszenie wyroku przez wyłożenie w kancelarii sądu, gdzie strony mogły zapoznać się z jego treścią i uzyskać jego odpis: notariusz musiał zadbać (do ważności ogłoszenia), aby strony były prawidłowo zawiadomione o przysługujących im prawach. Termin apelacji biegł od dnia wyłożenia wyroku w kancelarii sądu.

3. Ogłoszenie wyroku przez doręczenie stronom odpisu: notariusz musiał zadbać o wysłanie odpisu wyroku i dołączenie do akt sprawy potwierdzenia jego doręczenia. Bieg terminu apelacji rozpoczynał się od dnia doręczenia odpisu wyroku⁶³.

⁵⁹ Por. KPK, kan. 1866; PME, art. 186; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 131, 255.

⁶⁰ Por. KPK, kan. 1874; PME, art. 202; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 137–138, 262.

⁶¹ Por. PME, art. 199; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 260.

⁶² Por. KPK, kan. 1876.

⁶³ Por. KPK, kan. 1877; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 138–139.

Notariusz miał zadbać, aby wezwania i zawiadomienia zostały doręczone stronie powodowej i stronie pozwanej, nawet ogłoszonej jako uporna, a ponadto obrońcy wężła i promotorowi sprawiedliwości, jeśli brał udział w sprawie. Jeśli strona miała pełnomocnika, można było jemu ogłosić wyrok⁶⁴. Jeśli strona była umysłowo chora, wyrok należało ogłosić jej kuratorowi⁶⁵.

Apelacja od wyroku mogła być zgłoszona ustnie, wobec sędziego podczas jego odczytania, lub na piśmie. Jeśli jednak strona apelująca nie umiała pisać lub z powodu poważnej przeszkody nie mogła zgłosić apelacji pisemnej, mogła uczynić to ustnie w trybie kan. 1707 KPK. Wówczas notariusz winien był zapisać w aktach, że zgłoszono apelację⁶⁶.

W trakcie procesu notariusz dbał o skompletowanie akt, tzn. numerował poszczególne karty sprawy, pieczętował pieczęcią sądową i podpisywał. Po zakończeniu procesu sporządzał rejestr wszystkich protokołów i dokumentów, nakazywał zszycie akt, parafował i pieczętował lakiem⁶⁷. Po zakończeniu postępowania akta umieszczał w archiwum sądu, dbając, aby nie dostały się w niepowołane ręce⁶⁸.

3. Osoby sprawujące urząd notariusza w Sądzie Diecezjalnym w Tarnowie

W latach 1945–1983 urząd notariusza w Sądzie Diecezjalnym w Tarnowie sprawowali:

- ksiądz Bronisław Krzan (1945–1946);
- ksiądz Władysław Smoleń (1947–1949);
- ojciec Karol Mrowiec (1947);
- ksiądz Piotr Łabno (1948–1950);
- ksiądz Jan Mleczek (1949);
- ksiądz Stanisław Skorodecki (1949);
- ksiądz Stanisław Pycior (1949–1957);

⁶⁴ Por. PME, art. 204; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 139–140.

⁶⁵ Por. Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa* – 15 I 1943, AAS 35 (1943), s. 58; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 140.

⁶⁶ Por. KPK, kan. 1882; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 143.

⁶⁷ Por. KPK, kan. 1644; S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, dz. cyt., s. 111.

⁶⁸ Por. KPK, kan. 1645; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, dz. cyt., t. 3, s. 58.

- ojciec Alojzy Machay (1952);
- ksiądz Wojciech Kania (1952–1959);
- ojciec Tadeusz Nagel (1959–1973);
- ojciec Stanisław Morawski (1973);
- ojciec Edward Mikusek (1973–1976);
- ksiądz Władysław Węgrzyn (1976–1978);
- ksiądz Stanisław Górski (1978–1979);
- ksiądz Karol Dziubaczka (1979–1982);
- ksiądz Jan Ptak (1982 do końca interesującego nas okresu).

Do 1953 roku nazwiska notariuszy nie były umieszczane w księgach procesów, dlatego starałam się je ustalić na podstawie schematyzmów diecezji tarnowskiej. Niestety, były one wydawane co kilka lat, stąd konieczność sprawdzenia, przynajmniej wrywkowo, akt procesowych i pogodzenia się z faktem, iż dane te nie są pewne. Od 1953 roku nazwiska notariuszy można ustalić na podstawie wpisów w księgach procesowych. W aktach procesu pojawiają się nazwiska osób, które według schematyzmu nie były notariuszami, stąd można wyprowadzić wniosek, że byli to notariusze mianowani *ad causam*, czyli wyłącznie do konkretnego procesu, a nawet do konkretnej czynności procesowej. Do 1948 roku z funkcją notariusza sądu była łączona funkcja notariusza kurii. Stąd często, także w kolejnych latach, w schematyzmach nazywano sekretarzami osoby, które w rzeczywistości pełniły funkcję notariusza.

Niezależnie od sposobu ustalenia kolejnych notariuszy zaskakujące wydało się to, jak różne osoby pełniły ten urząd i w jak różny sposób potoczyły się ich dalsze losy. Dlatego zdecydowałam się do niniejszego przedłożenia dodać krótkie notki biograficzne.

Ksiądz Bronisław Krzan – magister teologii, urodzony 4 czerwca 1910 roku w Stróży, wyświęcony 29 czerwca 1934 roku. Notariusz kurii i sekretarz sądu od 1 sierpnia 1938 roku do 1947 roku. Od 20 czerwca 1947 roku do października 1979 roku proboszcz parafii Krościenko. Zmarł 19 czerwca 1991 roku w Krakowie⁶⁹.

Ksiądz Władysław Smoleń – profesor doktor habilitowany Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, historyk sztuki, urodzony 31 października 1914 roku w Męcinie, wyświęcony w 1938 roku. Od 1947 roku do 1950 roku notariusz kurii i sekretarz sądu, od 1950 roku dyrektor Muzeum

⁶⁹ Por. <http://www.pieninypl.pl/pl/1361/o/kroscienko.html> (14.10.2018).

Diecezjalnego i Archiwum Kurialnego w Tarnowie, od 1957 roku kierownik Katedry Sztuki Kościelnej KUL-u. Wykładowca, autor wielu prac z zakresu sztuki kościelnej. Zmarł 20 czerwca 1988 roku w Lublinie⁷⁰.

Ojciec Karol Mrowiec – urodzony 24 października 1919 roku w Rudzie Śląskiej. Został przyjęty do Zgromadzenia Misji 28 października 1934 roku, śluby złożył 8 grudnia 1937 roku, wyświęcony 18 lipca 1943 roku. W latach 1945–1947 pracował w Parafii pod wezwaniem Świętej Rodziny w Tarnowie i uczył śpiewu kościelnego w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie. Przez pół roku 1947 był notariuszem sądu. W latach 1946–1956 uzyskał średnie i wyższe wykształcenie muzyczne, otrzymując 3 dyplomy: artysty muzyka w zakresie gry na organach w 1952 roku, artysty muzyka w zakresie teorii w 1954 roku i artysty muzyka w zakresie kompozycji w 1956 roku. W 1956 roku został adiunktem Katedry Muzyki Kościelnej KUL-u, w 1969 roku uzyskał tytuł doktora habilitowanego, w latach 1968–1982 kierował Instytutem Muzykologii Kościelnej KUL-u. W 1979 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego KUL-u, a w 1987 roku tytuł profesora zwyczajnego (zatwierdzony przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w 1988 roku). W 1991 roku przeszedł na emeryturę i zamieszkał w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. Zmarł 9 grudnia 2011 roku. Za osiągnięcia muzykologiczne i kompozytorskie uzyskał wiele nagród, także międzynarodowych⁷¹.

Ksiądz Piotr Łabno – urodzony 4 grudnia 1908 roku w Zawadzie koło Tarnowa, wyświęcony w 1933 roku. Od 1947 roku do 1950 roku pełnił obowiązki prokuratora Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. Od 1948 roku do 1950 roku notariusz sądu, od 1950 roku administrator w Radłowie, od 1958 roku proboszcz parafii w Radłowie, budowniczy kościoła, sprawny organizator życia duchowego parafii. W 1961 roku został dziekanem i pełnił tę funkcję do 1978 roku, do złożenia rezygnacji ze względu na wiek. Zmarł 6 lipca 1982 roku w Tarnowie⁷².

Ksiądz Jan Mleczo – magister teologii, licencjat filozofii, urodzony w 1914 roku w Łysej Górze, wyświęcony w 1941 roku. W 1949 roku

⁷⁰ Por. I. Marciszek, *Ks. prof. dr hab. Władysław Smoleń*, http://www.kul.pl/ks-prof-dr-hab-wladyslaw-smolen,art_43991.html (14.10.2018).

⁷¹ Por. http://spiewniksiedleckiego.pl/?page_id=176 (14.10.2018).

⁷² Por. https://www.gminaradlow.pl/pro_radlow/zasoby/files/radlo/2-2011.pdf (14.10.2018); A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. 3, Tarnów 2001, s. 155.

notariusz sądu, od 1955 roku w Jodłowej, od 1958 roku mianowany proboszczem. Wybudował 3 kaplice we wsiach odległych od kościoła parafialnego, ożywiał kult Dzieciątka Jezus. Zmarł nagle 19 kwietnia 1990 roku w Jodłowej⁷³.

Ksiądz Stanisław Skorodecki – urodzony 9 listopada 1919 roku we Lwowie, wyświęcony 6 stycznia 1945 roku. W latach 1949–1950 był urzędnikiem kancelarii kurii, odnotowany jako sekretarz sądu w 1949 roku. Od 1950 pracował jako wikariusz w Mielcu. Aresztowany w 1951 roku pod zarzutem założenia i prowadzenia nielegalnej organizacji wojskowej, został skazany na 10 lat więzienia. Towarzyszył przez 2 lata (1953–1955) w internowaniu księdzu prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu. Zwolniony z więzienia w 1956 roku, wrócił do Tarnowa i podjął pracę kapłańską. Pracował w Tarnowie, Trzebnicy, Lubaczowie. W 1986 roku został proboszczem parafii katedralnej w Szczecinie. W 1999 roku przeszedł na emeryturę i przeniósł się do parafii Świętego Ottona w Szczecinie. Zmarł tragicznie w Rewalu 31 lipca 2002 roku⁷⁴.

Ksiądz Stanisław Pycior – doktor prawa kanonicznego, urodzony 8 marca 1916 roku w Trzcianie, wyświęcony 31 marca 1940 roku. W latach 1940–1944 kapelan oddziałów AK, w tym batalionu „Barbara”, od 1949 roku do 1992 roku referent kurii do spraw małżeńskich i od 1949 roku do 1957 roku notariusz sądu, od 1957 roku do śmierci sędzia sądu i wiceoficjał. Zmarł 9 września 1996 roku w Tarnowie⁷⁵.

Ojciec Alojzy Machay – urodzony w 1924 roku w Jabłonce na Orawie (młodszy brat sługi Bożego ojca Ferdynanda Machaya), wyświęcony w Tarnowie w 1959 roku. W 1952 roku pracował jako notariusz sądu. Stąd skierowany do pracy w parafii Bytów, w latach 1964–1967 pełnił funkcję przełożonego tej kongregacji, związany z Gostkowem, proboszcz w Pomysku Wielkim. Zmarł 21 stycznia 2001 roku⁷⁶.

⁷³ Por. A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. 4, Tarnów 2004, s. 274.

⁷⁴ Por. A. Wenc, *Przypomnienie sylwetki ks. Stanisława Skorodeckiego (1919–2002)*, <http://ropczyce.rzeszow.opoka.org.pl/Wspolnota/Nr223/ks-skorodecki.html> (14.10.2018).

⁷⁵ Por. <http://www.currenda.diecezja.tarnow.pl/archiwum/4-96/w-1.htm> (14.10.2018).

⁷⁶ Por. <ftp://filipini.gostyn.pl/roza1-2002.pdf> (14.10.2018); http://naszaprzeszlosc.pl/files/tomo32_01.pdf (14.10.2018); http://www.parafia-gostkowo.pl/1_historia.html (14.10.2018); <http://www.kurierbytowski.com.pl/kurier/anegdoty-o-ks-dziekanie-stanislawie-klatce->

Ksiądz prałat Wojciech Kania – doktor habilitowany teologii, urodzony 18 kwietnia 1911 roku w Grądach, wyświęcony 20 czerwca 1937 roku, pracował jako wikariusz w Łącku, Mystkowie, Wojniczu, Tarnowie. Od 1951 roku wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie, uczył języków łacińskiego i syryjskiego, jednocześnie był duszpasterzem w Tarnowie-Terlikówce. Od 1952 roku do 1959 roku notariusz sądu, od 1990 roku proboszcz parafii Tarnów-Terlikówka. W 1994 roku przeszedł na emeryturę, zmarł 4 grudnia 2000 roku⁷⁷.

Ojciec Tadeusz Nagel – urodził się w Witaszycach 17 lipca 1924 roku. Po zdanej maturze wstąpił do Kongregacji Oratorium Świętego Filipa Neri. W latach 1952–1957 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Tarnowie. Choroba spowodowała 16-letni okres oczekiwania, by mógł przyjąć święcenia kapłańskie. Przez 14 lat (od 23 września 1959 roku do 1973 roku) pracował jako notariusz w Sądzie Diecezjalnym w Tarnowie. Święcenia kapłańskie przyjął w Tarnowie 13 maja 1973 roku. Zaraz po nich podjął pracę duszpasterską w archidiecezji poznańskiej, w Błażejewie w dekanacie śremskim. Z wielką gorliwością pracował, organizując życie parafialne i katechetyczne. Zmarł 25 stycznia 2007 roku w Witaszycach⁷⁸.

Ojciec Stanisław Morawski – urodzony w 1929 roku w Plancie (powiat opatowski). Wstąpił do Kongregacji Oratorium Świętego Filipa Neri w Gostyniu 3 września 1947 roku. Studia przygotowawcze do kapłaństwa odbył w Tarnowie w Wyższym Seminarium Duchownym i 16 grudnia 1951 roku otrzymał święcenia kapłańskie. We wrześniu 1952 roku został skierowany do Tarnowa do klasztoru Ojców Filipinów. Pod koniec września 1959 roku podjął pracę w Radomiu. Przez dalsze lata pracował w Radomiu i Tarnowie. W 1973 roku przez krótki czas pełnił urząd notariusza Sądu Diecezjalnego w Tarnowie. Opuścił na stałe Polskę 1 marca 1974 roku i podjął pracę w klasztorze Ojców Filipinów w Genui we Włoszech⁷⁹.

Ojciec Edward Mikusek – urodzony w 1943 roku, święcenia kapłańskie przyjął w Tarnowie w 1973 roku, od 1973 roku do 1976 roku pełnił

cz-2/ (14.10.2018); http://www.parafia-gostkowo.pl/5/138_ogloszenia_parafialne_na_ii_niedziele_zwykla-_15__stycznia_2017_r_.html (14.10.2018).

⁷⁷ Por. <http://www.currenda.diecezja.tarnow.pl/archiwum/1-01/zmarli.htm> (14.10.2018).

⁷⁸ Por. *Witaszyce, Mała Ojczyzna księdza Tadeusza Nagela*, <http://www.witaszyce.org.pl/index.php/dokumenty/18-witaszyce-mala-ojczyzna-ksiedza-tadeusza-nagela> (14.10.2018).

⁷⁹ Por. *Morawski Stanisław*, <http://stowarzyszenie.logostyn.pl/index.php/wspomnienia/biogramy-wspomnienia/243-morawski-stanislaw> (14.10.2018).

urząd notariusza Sądu Diecezjalnego w Tarnowie. Obecnie pracuje w Kongregacji Oratorium Świętego Filipa Neri w Radomiu⁸⁰.

Ksiądz Władysław Węgrzyn – urodzony 26 grudnia 1918 roku w Brniku, święcenia przyjął 29 kwietnia 1951 roku w Tarnowie. Był notariuszem sądu od 1976 roku do 1978 roku. W 1978 roku wyjechał do Austrii. Zmarł 21 września 2001 roku w Dąbrowie Tarnowskiej⁸¹.

Ksiądz Stanisław Górski – urodzony 1 grudnia 1941 roku w Ptaszkowej, wyświęcony 27 czerwca 1965 roku. Notariusz sądu od 1978 roku do 1979 roku. Od 1990 roku był proboszczem w Parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Gorlicach, emeryt od 26 sierpnia 2012 roku⁸².

Ksiądz Karol Dziubaczka – doktor prawa kanonicznego, urodzony 7 października 1944 roku w Sędziszowej, wyświęcony 25 maja 1969 roku. Notariusz sądu od 1979 roku do 1982 roku, od 1981 roku do 1984 roku proboszcz w Koszycach Wielkich, od 1984 roku do 1992 roku proboszcz w Parafii Świętego Mikołaja Biskupa w Bochni, od 1987 roku sędzia wotujący, od 1992 roku do 1999 roku kanclerz kurii tarnowskiej, od 1999 roku penitencjarz w Limanowej, obecnie w Tarnowie⁸³.

Ksiądz Jan Ptak – urodzony 18 listopada 1955 roku w Lipinach (parafia Luszowice), wyświęcony 27 maja 1980 roku, pracował w parafiach: Siedliska-Bogusz, Koszyce Wielkie, Świętego Mikołaja Biskupa w Bochni, Świętego Józefa i Matki Bożej Fatimskiej w Tarnowie. Od 1982 roku do 1987 roku pełnił urząd notariusza sądu. W 1992 roku podjął się prowadzenia budowy kościoła na tarnowskim osiedlu Legionów Henryka Dąbrowskiego, który przyjął wezwanie Chrystusa Dobrego Pasterza. Obecnie proboszcz tej parafii⁸⁴.

Lata 1945–1983 były okresem z jednej strony tworzenia praktyki sądowej w nowej rzeczywistości powojennej, przynajmniej w początkowym

⁸⁰ Por. <https://diecezja.radom.pl/dekanaty/dekanat-radomski-centralny/radom-parafia-pw-matki-bozej-krolowej-swiatea> (14.10.2018).

⁸¹ Por. <http://www.skrzydlna.diecezja.tarnow.pl/duszpasterze/> (14.10.2018).

⁸² Por. <https://bazylikagorlice.pl/duszpasterze/> (14.10.2018).

⁸³ Por. <http://mikolajbochnia.pl/pl/1721/o/dawni-proboszczowie.html> (14.10.2018); <http://www.bazylika-limanowa.pl/index.php/duszpasterze> (14.10.2018).

⁸⁴ Por. <http://www.dobrypasterz.tarnow.opoka.org.pl/ksieza.htm> (14.10.2018).

okresie, z drugiej zaś – próbą zmierzenia się z nowymi wyzwaniami i oczekiwaniami wyartykułowanymi w czasie Soboru Watykańskiego II (1962–1965). W okresie posoborowym pojawiła się konieczność analizowania dotychczas stosowanych przepisów i opartej na nich praktyki pod kątem zmian zaproponowanych przez sobór. Informacje o pracach nad zmianą Kodeksu prawa kanonicznego z pewnością docierały do sądów, choć akurat w niewielkim stopniu odnosiły się do sposobu działania notariuszy.

Przyznać trzeba, że praktyka wypracowana przez lata, a oparta na instrukcji *Provida Mater Ecclesia*, w wielu wypadkach przetrwała nawet wprowadzenie Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, ponieważ zawarte w niej szczegółowe rozwiązania okazały się bardzo przydatne. Stały się bazą do rozwijania i ubogacania praktyki sądowej w kontekście zmieniających się przepisów.

W zakresie mianowania i pracy notariuszy w Sądzie Diecezjalnym w Tarnowie początkowy okres (1945–1952) wydaje się czasem dość chaotycznego działania, mało stabilnej pracy. Następowaly częste zmiany, powoływano różne osoby, niekoniecznie bezpośrednio na stanowisko notariusza sądowego, ale sekretarza *ad causam*. Sytuacja uległa diametralnej zmianie po 1953 roku. Notariusze byli powoływani na dłuższe okresy, na zasadzie zastępowania odchodzącego przez następcę. Z pewnością miało to pozytywny wpływ na stabilizację sytuacji w sądzie i przyspieszenie biegu procesów, ale dokładna odpowiedź wymagałaby szczegółowych studiów nad aktami sądowymi, a te wykraczają poza ramy określone dla niniejszego przedłożenia.